

Durdík, Tomáš; Frolík, Jan

Hrad Řebřík na Rokycansku a jeho postavení v genezi českého šlechtického hradu

Archaeologia historica. 1982, vol. 7, iss. [1], pp. 367-377

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/139414>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20240908

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Hrad Řebřík na Rokycansku a jeho postavení v genezi českého šlechtického hradu

TOMÁŠ DURDÍK — JAN FROLÍK

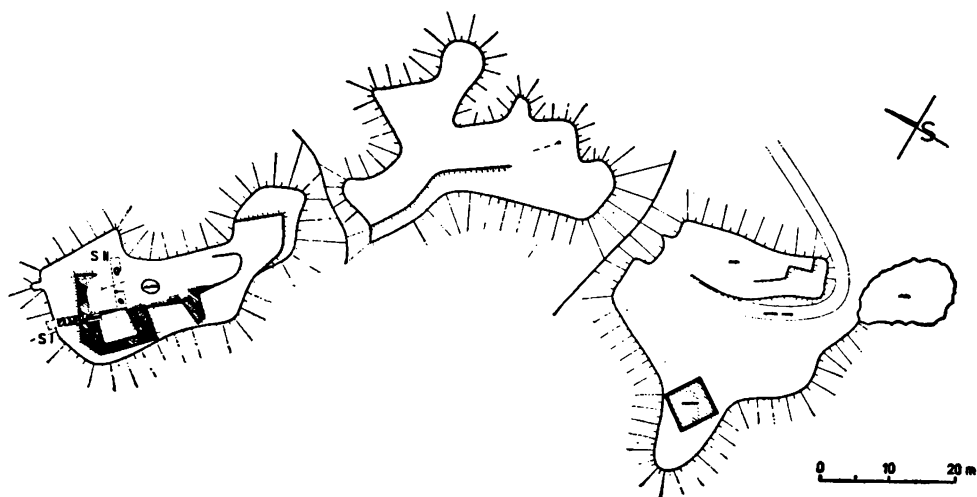
V rámci systematického výzkumu hradů v povodí Berounky a severním Podbrdsku, tedy v starém přemyslovském hvozdu, proběhl v roce 1972 záchranný a zjišťovací výzkum hradu Řebříku, k. ú. Líšná, okr. Rokycany (Durdík 1972a). Jde o jeden ze šlechtických hradů, které vznikaly na okrajích královské domény.

První historická zpráva o Řebříku pochází z roku 1318 (Sedláček 1936, 263), kdy je v souvislosti se škodami ve vsi Chřívci uváděn Markvart z Řebříku, snad příslušník rodu pánů ze Žerotína. V držení rodu hrad setrval až do konce 14. století. R. 1395 patřil však již královské komoře, kterou byl posléze zastaven Petru Praseti z Chrástu. Držitelé hradu se pak rychle střídali, v průběhu husitských válek tvořil v držení Habarta z Adlaru jednu z opor katolické strany. Hrad i nadále rychle střídal majitele. Poslední doklad o tom, že by byl obýván, pochází z r. 1495, kdy se po něm psal Burian ze Švamberka. Příčinou zániku hradu bylo připojení ke Křivoklátskému panství. V provozním systému tohoto panství nebylo hradu zapotřebí; v roce 1506 se uvádí král Vladislav již jen jako pán „záduší kostela sv. Petra pod Hřebříkem“. Jméno hradu se vyskytlo ještě v predikátu Jiřka Protivce z Entnšlanku, důchodního písaře na Křivoklátě, po polovině 16. století (Sedláček 1936, 264). Výskyt zaniklé lokality v predikátech měšťanů a úředníků na Křivoklátsku a Rakovnicku není v 16. století ojedinělý (Kočka 1936).

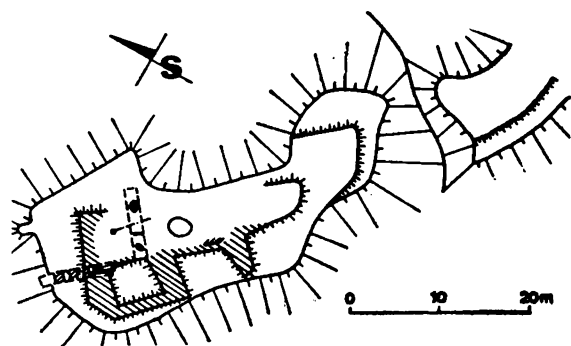
Lokalita Řebřík představuje význačný zaniklý sídlištní komplex tvořený hradem, dvorem s lomem, haltýřem a rybníkem, vsí a kostelem sv. Petra a Pavla, plužinou a systémem cest, jemuž jako celku byla již věnována pozornost na jiném místě (Durdík 1977).

Vlastní hrad na výrazném, půlměsícovém skalním hřebenu je trojdílný (obr. 1). Dvě předhradí, navzájem a od jádra oddělená příkopy, kromě reliktu vstupní komunikace dnes nevykazují výraznější reliefní stopy zástavby. Stísněné jádro (obr. 2) ze značné části vyplňuje trojprostorový palác, zachovaný v podobě valovitých útvarů. Zdivo bylo před zahájením výzkumu patrně pouze v rozsahu asi 0,5 m délky a 30 cm výšky ve střední místnosti. Výrazná terénní hrana indikuje obvodové opevnění čela či vstupní objekt v tomto prostoru. Zhruba ve středu nádvoří byla do skalního podloží vysekána studna, dnes cca 3 m hluboká. Východní partie jádra je velmi těžce poškozena nedávným sesuvem. Na základě Sedláčkova plánu a současné terénní situace je však možno konstatovat, že zde nebyvaly žádné stavby.

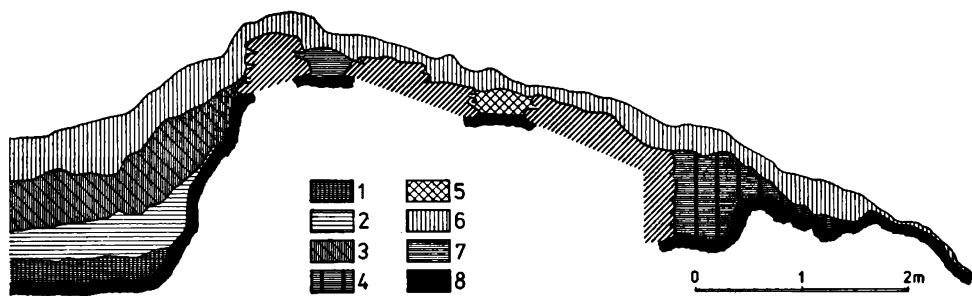
V roce 1972 se podařilo vykopat pouze dvě sondy v jádru o celkové ploše 23,25 m. Obě sledovaly terénní situaci při zadní místnosti paláce. Tato prostora byla, jak ukázala sonda 1 (obr. 3), podsklepena, trámový strop suterénu se na nádvorní straně ukládal do lůžka vysekaného do skály. Severozápadní

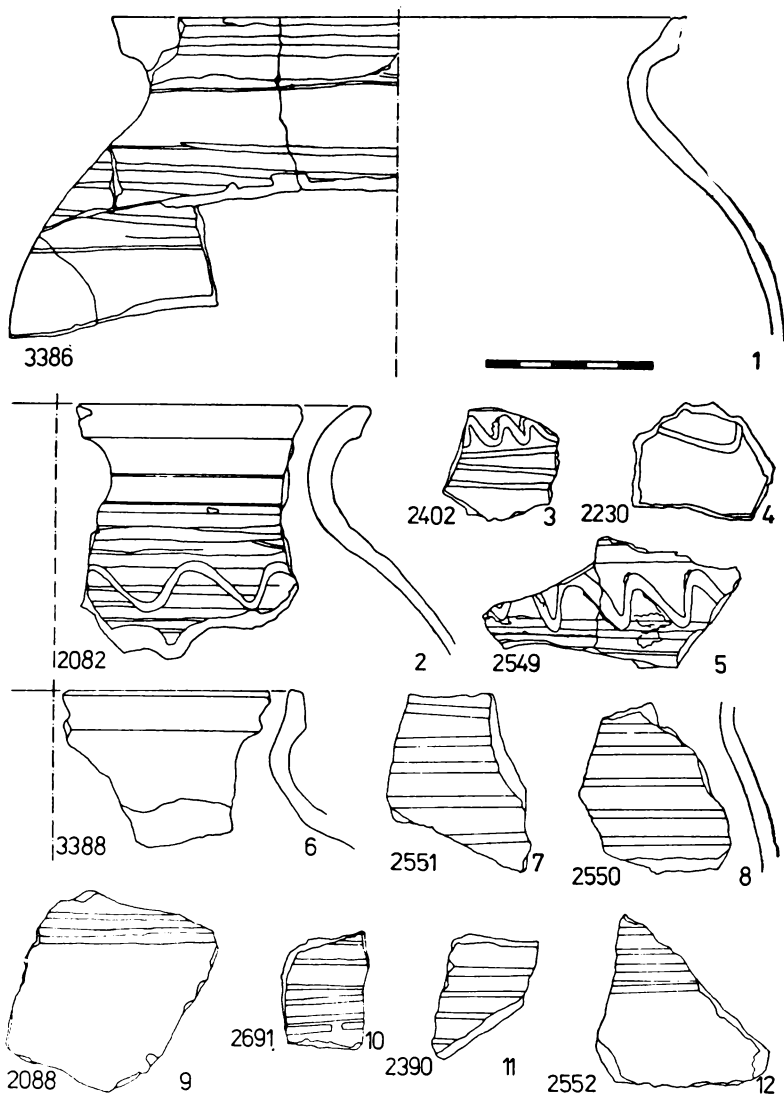
Obr. 1. Rebřík hrad, k. ú. Ližná, o. Rokycany. Celková situace hradu podle zaměření AO z r. 1972. Kresba J. Tájek.

Obr. 2. Rebřík hrad. Situace jádra hradu s vyznačenými sondami, zaměření AO z r. 1972. Kresba J. Tájek.

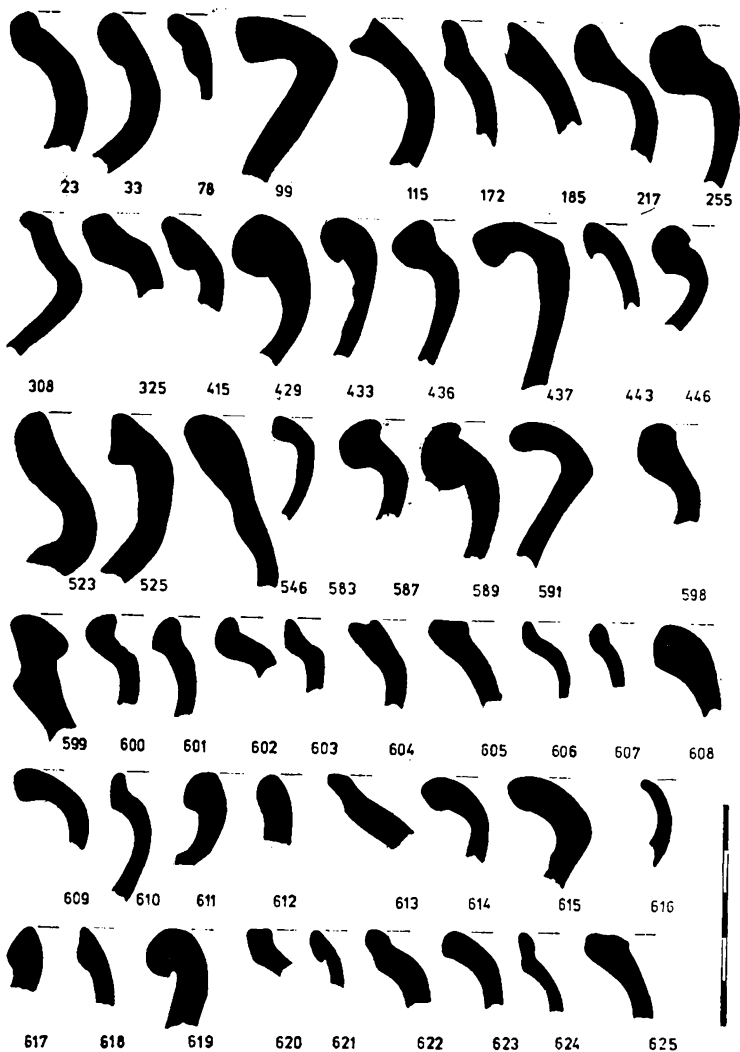
Obr. 3. Rebřík hrad. Profil sondy I. 1 – bělavá vápenitá, 2 – bělavá jílovito-vápenitá, 3 – bělavo-žlutá vápenitá, 4 – tvrdá bělavá s maltovinou a mazanici, 5 – narůžovělá sypká s uhlíky a zlomky mazanice, 6 – hnědý humus s drnem, 7 – zvětralá skála, 8 – skála. Kresba J. Durdíková.

Obr. 4. Řebřík hrad. Výběr keramiky 13. století, získané při výzkumu. Číslo vlevo jsou čísla pořadovými nálezy zprávy v AU CSAV Praha. Kresba J. Frolík, J. Durdíkova.

stěna paláce byla na spáru přizděna k obvodové hradbě, silně poškozená terénní situace však nedovolila jednoznačně rozhodnout, zda jde o fázi či mikro-fázi. Druhá sonda profala plochu nádvoří s jednoduchou třívrstevnou stratigrafií. Povrch dvora tvořila přímo zasekaná skála.

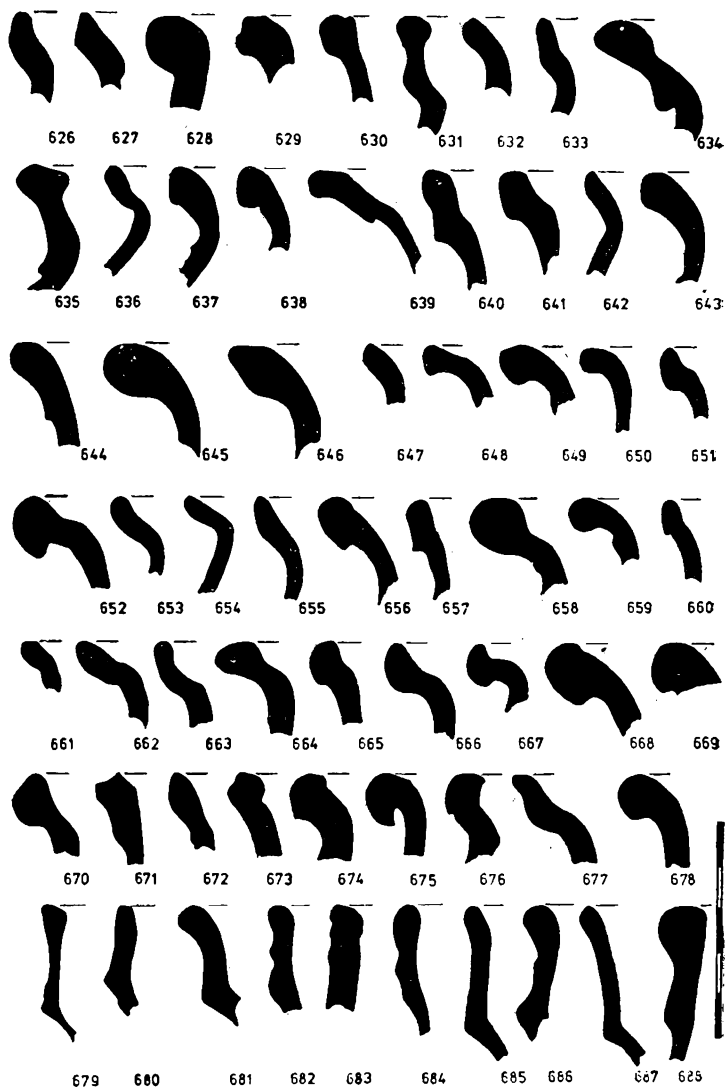
Prvořadým úkolem, který výzkum měl, bylo zpřesnit dataci vzniku, dosavadní literaturou vesměs spekulativně kladeného již do konce 13. století (Sedláček 1936, 263). Materiál tohoto stáří se skutečně podařilo nalézt (obr. 4), a to z převážné části v přemístěných vrstvách sesuté partie jádra. V naprosté většině jde, pokud je to možné rozlišit, o střepy hrnců. Okraje (obr. 5–6)

Obr. 5. Rebřík hrad. Okraje hrnců a džbánů získané při výzkumu. Čísła odpovídají číslům jednotného typáře používaného T. Durdíkem k deskripci středověké keramiky. Kresba J. Frolík, J. Durdíková.

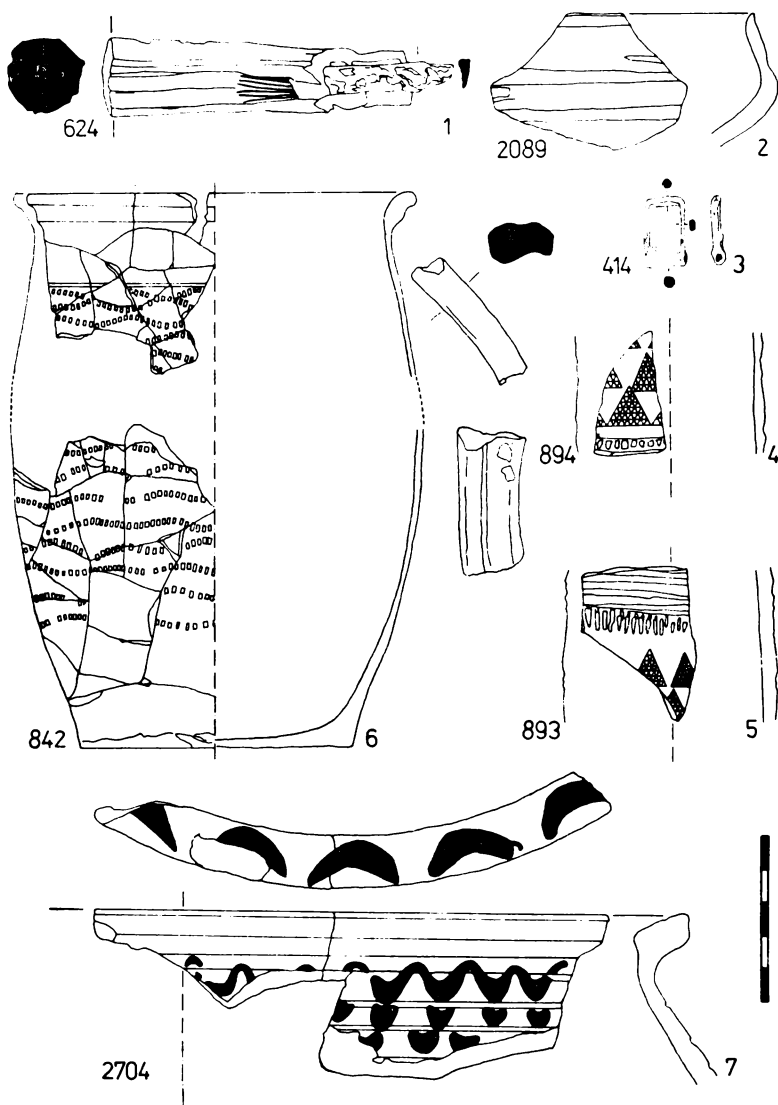
zastupují typy č. 115, 185, 613, 620, 622, 629, 640, 657, 677 (jak ukazuje typář veškeré zastoupené keramiky), dekory (č. 1, 9, 98, 285, 337, 355) tvoří rytá intervalová šroubovice či vlnice v různých variacích a kombinacích. Technologické vlastnosti jsou v tradicích tzv. mladohradištní keramiky, tj. zcela převažuje obtáčení, pouze jeden zlomek je prokazatelně vytáčen. Prakticky celá produkce je oxidačně vypálena a s výjimkou tří zlomků makroskopicky ostřena.

Naprostá většina nalezeného materiálu přísluší běžné keramice 15. století. 14. století v souboru reprezentuje pouze několik zlomků. V obou sondách je to vzhledem k charakteru zkoumaných ploch pochopitelné. V podstatě stejná je situace v souboru ze sesutých vrstev, pocházejících rovněž z nádvoří. Keramiku 15. století reprezentuje tenkostěnné zboží (typy okrajů hrnců a džbánů

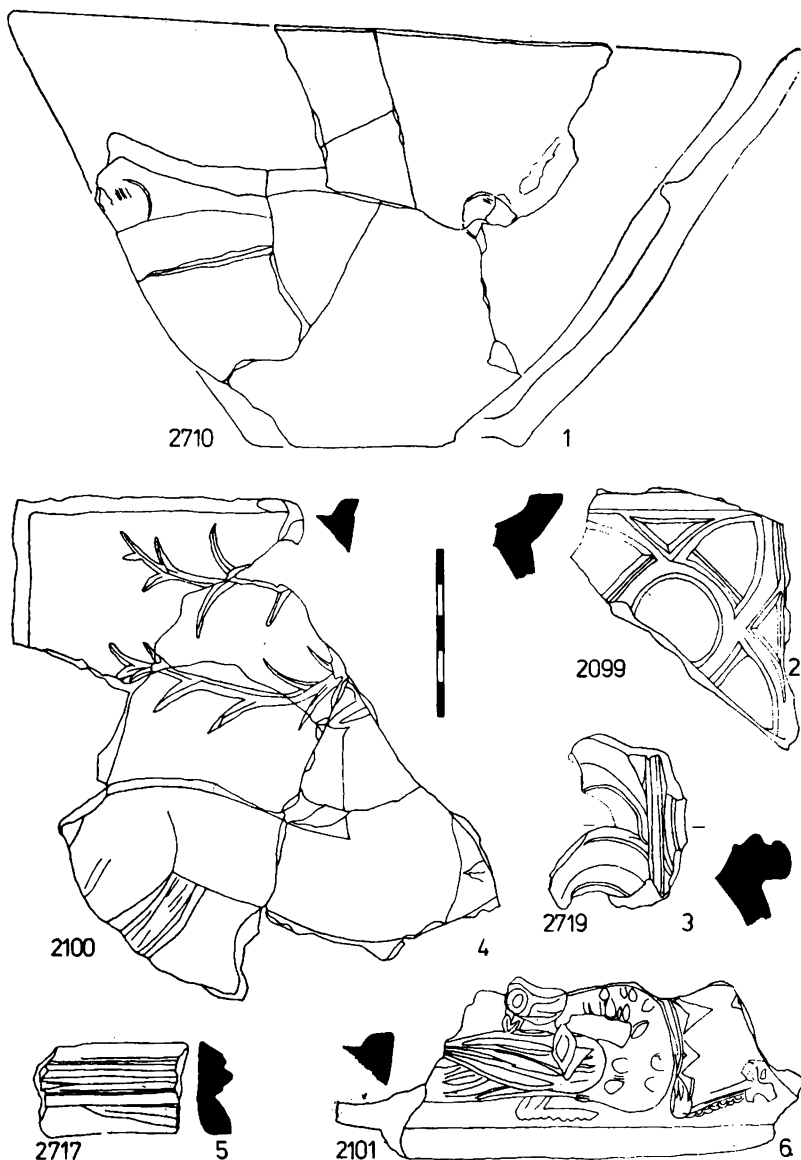
Obr. 6. Řebřík hrad. Okraje hrnců a džbánů získané při výzkumu. Čísla typová odpovídají číslům jednotného typáře používaného T. Durdíkem k deskripci stědovské keramiky. Kresba J. Frolík, J. Durdíková.

viz obr. 5—6). 737 nalezených zlomků okrajů či charakteristických částí nádob ukazuje následující tvarovou náplň. 51,7 % souboru tvoří hrnce, 4,5 % džbány, u 9,1 % nelze rozhodnout vzhledem k fragmentárnosti, zda jde o hrnce či džbány. Z ostatních tvarů jsou zastoupeny poklice (26,6 %), poháry (1,4 %), láhev (0,1 %), talíře (0,1 %), trojnožky (0,2 %), cedníky (0,4 %), menší misky (0,4 %), rendlíky (2,4 %) a kahance (2,8 %). V dekoru naprosto převažují radělkované formy v pestré směsi kombinací základních elementů. Dna (326 kusů) jsou z 38,04 % podsypána, z 10,74 % odřezávána strunou, u většiny den (51,22 %) nejsou zachovány stopy, které by makroskopicky umožňovaly urče-

Obr. 7. Řebřík hrad. Výběr nálezů datovatelných do 15. století. 1 – kost, železo, 3 – bronz, ostatní keramika. Červené malování znázorněno černě. Čísła vlevo jsou číslý pořadovými nálezové zprávy v AU ČSAV Praha. Kresba J. Frolík, J. Durdíková.

ní. Výpal byl posuzován u vzorku tvořeného 2187 střepey — 62 % je vypáleno redukčně, 37,54 % oxidačně (z toho 17,74 % se sendvičovým efektem). Kameninu zastupuje 0,14 %. (Klasifikace 0,32 % střepey je problematická.) Vytáčeno bylo 53,04 % souboru, obtáčeno 16,51 %, u 30,45 % není makroskopické rozlišení technologie možné. Prakticky všechny zlomky vykazují makroskopické ostrivo. Zajímavé výsledky ukazuje korelace zmíněných znaků (tab. I). Například vytáčení se z 75,6 % váže na redukční výpal a analogicky obtáčení v 68,4 % na oxidaci. Překvapivé je zjištění 75,7 % vazby oxidačního výpalu se sendvičovým efektem na vytáčení.

Obr. 8. Rebřík hrad. Výběr nalezených fragmentů kachlů. Číslo vlevo jsou čísla pořadovými nálezovými zprávami v AU CSAV Praha. Kresba J. Frolík, J. Durdíková.

Olovnatou zelenou a zelenožlutou glazurou byly opatřeny dvě nádoby, jeden vně radélkem zdobený vejčitý hrnec s uchem (obr. 7—6) a vně glazovaný hrnec či džbán s odsazenou patkou.

Malá skupina střepů (27 kusů) je přepálená až kruchá, často deformovaná. Vysvětlení tohoto jevu, připomínajícího zmetky, je hypotetické. Není prozatím důvodu předpokládat hrnčířskou výrobu přímo na hradě. Spíše snad lze uvažovat nezáměrný styk s žárem (např. kovářská výheň apod.).

Zvláštní skupinu tvoří fragmenty kameninových (3 střepy) a kamenině

Tab I. Řebřík hrad. Korelační tabulky technologických vlastností keramiky 15. století.

	oxidační výpal	redukční výpal	sendvičový efekt
vytáčení	6,96/82	75,64/891	17,40/205
obtáčení	50,14/181	31,58/114	18,28/66

První číslo vyjadřuje množství v procentech, druhé absolutní počet střepů.

	obtáčení	vytáčení
oxidační výpal	68,82/181	31,18/82
redukční výpal	11,34/114	88,66/891
sendvičový efekt	24,35/66	75,65/205

První číslo vyjadřuje množství v procentech, druhé absolutní počet střepů.

se blízcích (21 střepů) nádob. Pozornost upoutávají především 2 zlomky zdobeného poháru (?) zřejmě dreihausenské proveniencie (obr. 7—4, 5). Zcela ojedinělá zůstává kuriozní miska s leštěným povrchem, připomínajícím pravěkou keramikou (obr. 7—2).

Kolekci kuchyňské a stolní keramiky a svítidel doplňují zlomky kachlů. Kamnářské zboží se rozpadá do tří skupin — na kachle s pravoúhlým ústím (např. obr. 8—1), komorové kachle a kachle s prořezávanou čelní stěnou (např. obr. 8—5). Kromě základních kachlů po jednom zlomku reprezentuje korunní římsový kachel a korunní nástavec (obr. 8—3). Z plastických dekorů čelních vyhřívacích stěn komorových kachlů lze identifikovat motiv jelena (obr. 8—4), sv. Jiří zabíjejícího draka (obr. 8—6), jezdecký motiv a lípané kvadriloby (obr. 8—2). Nízké procento nálezů kachlů svědčí o malém počtu kamen na hradě.

Mezi železnými předměty převládají hřebíky různých typů, vyskytují se i šindeláky. Vybavení stavby kromě zlomků kování reprezentuje čep z většího pantu. Z ostatních kovových předmětů zaujmou zlomky podkov, nůž s vyřezávanou kostěnou rukojetí s rytým motivem (obr. 7—1) a malá bronzová přezka (obr. 7—3).

Hrad byl používán po svém zániku jako zdroj stavebního kamene, zvláště pro přestavby kostela sv. Petra a Pavla (Podlaha 1900). S touto činností prokazatelně souvisí nález keramické dýmky.

Ke konkrétní rekonstrukci detailní stavební podoby Řebříka není dosud dostatek podkladů. Možno je však upozornit na značný podíl dřevěných konstrukcí (přínejmenším obranné patro či polopatro paláce, doložené nálezy hru-

dek mazanice a hřebů). Palác ve zděné části mohl dosahovat nejvýše úrovně prvního patra, na něž nasedalo roubené či hrázděné obranné patro či polopatru, kryté valbovou střechou se šindelovou krytinou. Pozůstatky konstrukce nad studnou nejsou patrné, eventuální vstupní objekt by musel ověřit další výzkum. Jáma zjištěná v prostoru nádvoří vzhledem k malé zkoumané ploše neumožňuje bližší interpretaci.

Hodnotíme-li hrad Řebřík na základě výsledků povrchového průzkumu a zjišťovacího výzkumu jako celek, máme před sebou velmi úspornou dispozici s dlouhým obdélným palácem jako hlavní obytnou i obrannou stavbou. Jeho delší osa je rovnoběžná s vedením přístupové komunikace. Tento fakt zřejmě vyplývá z potřeb obrany a odlišuje Řebřík a další hrady téhož typu od soudobých velkých tvrzí (Březnice - Koapeček 1972, Mrač — Sedláček 1927, 48—51). Potvrzení předpokladu vzniku hradu již koncem 13. století z něj činí nejspornější typ šlechtické dispozice vzniklé v době posledních Přemyslovců. Jak ukázal další výzkum, nebyl Řebřík osamocen (Durdík 1978). Stejněmu, o něco rozvinutějšímu typu náležel v téže regionu i dnes ze značné části zničený hrad Tetín (Durdík 1972b). Jeho palác o pěti prostorách měl podobu velkého písmene „L“. Typ hradu, reprezentovaný v čisté podobě Řebříkem, prokázal značnou životnost a používal se ještě ve 14. století, např. při stavbě severočeského Nového Žeberka či v modifikované podobě na Najštejně. Přísluší mu dále i některé prozatím těžko datovatelné ukázky (např. Levín u Nové Paky). Vzhledem k absolutní úspornosti tohoto typu lze, zvláště na základě analogie s dalšími osudy bergfritových dispozic, předpokládat zjištění dalších reprezentantů při hloubkovém průzkumu či výzkumu složitých, mnohokrát přestavovaných objektů.

Přestože zbytky hradu Řebříka neudiví návštěvníka rozsáhlostí a zachovalostí, mají, jak ukázaly výsledky povrchového průzkumu a výzkumu, své pevné a prozatím nezastupitelné místo v genezi českého hradu druhé poloviny 13. století.

Literatura

- Durdík, T. 1972a: Líšná — hrad Řebřík, o. Rokycany, BZO, 94—95.
— 1972b: Tetín — hrad, o. Beroun, BZO, 173—174.
— 1977: Zaniklý sídlištní komplex Řebřík, in: Středověká archeologie a studium počátků měst, 231—235, Praha.
— 1978: Nástin vývoje českých hradů 12.—13. století, *Archaeologia historica* 3, 41—52.
Kočka, V. 1936: Dějiny Rakovnicka, Rakovník.
Kopeček, J. 1972: Historický a stavební vývoj zámku v Březnici, *PP* 1, 1—16, 51—55.
Podlaha, A. 1900: Soupis památek uměleckých a historických v politickém okresu rokycanském. Praha.
Sedláček, A. 1927: Hrady, zámky a tvrze království českého, XV. Praha.
— 1936: Hrady, zámky a tvrze království českého VI, Praha.

Zusammenfassung

Burg Řebřík in der Gegend von Rokycany und ihre Stellung unter den Feudalburgen Böhmens

Im Rahmen einer systematischen Untersuchung der Burgen im Einzugsgebiet der Berounka und in der nördlichen Gegend Podbrdsko, also im alten Přemysliden-Forst, ist im Jahr 1972 auch eine Rettungs- und Sicherheitsuntersuchung der Burg Řebřík,

Kataster Líšná, Bez. Rokycany, verlaufen. Der erste historische Bericht kommt aus dem Jahr 1318; die Burg ist an der Wende des 15. und 16. Jahrhunderts untergegangen. Die untersuchte Örtlichkeit stellt einen wichtigen abgekommenen Siedlungskomplex vor, der aus der Burg, dem Meierhof mit Steinbruch, einem Halter und Teich, dem Dorf mit der St.-Peter-und-Paul-Kirche, der Flur und einem System von Wegen besteht. Die eigentliche Burg besaß eine dreiteilige Grundrißdisposition, die aus zwei Vorburgen und einem nicht allzu umfangreichen, größtensteils von einem dreiräumigen Palast ausgefüllten Burgkern bestand. Zwei Sonden brachten Einblicke in die Bauform des Palastes. Das gewonnene archäologische Material ermöglichte die Datierung der Anfänge dieser Burg in das Ende des 13. Jahrhunderts. Wenn man Burg Řebřík als Ganzes betrachtet, gewinnt man den Eindruck einer sehr sparsamen Disposition mit einem länglichen Palast als wichtigsten Wohn- und Verteidigungsobjekt. Die längere Achse des Palastes verläuft parallel zu der Eintrittskommunikation, was den Bau von den anderen zeitgenössischen großen Festen unterscheidet. Řebřík ist der Repräsentant des sparsamsten Typs einer feudalen Burgdisposition aus der Zeit der letzten Přemysliden, zu dem auch Burg Tetín oder jüngere Burgen aus dem 14. Jahrhundert gehören (Nový Zeberk, Najštejn).

Tab. I. Burg Řebřík. Korrelationstabellen der technologischen Eigenschaften der Keramik des 15. Jahrhunderts.

	oxydations- gebrannt	reduktions- gebrannt	Sandwich- effekt
scheibengedreht	6,96/82	75,64/891	17,40/205
handgedreht	50,14/181	31,58/114	18,28/66

Die erste Zahl drückt die Menge in Prozenten aus, die zweite die absolute Menge der Scherben.

	scheibengedreht	handgedreht
oxydations- gebrannt	68,82/181	31,18/82
reduktions- gebrannt	11,34/114	88,66/891
Sandwich- effekt	24,35/66	75,65/205

Die erste Zahl drückt die Menge in Prozenten aus, die zweite die absolute Menge der Scherben.

Texte zu den Abbildungen

Abb. 1. Burg Řebřík, Kataster Líšná, Bez. Rokycany. Gesamtlage der Burg nach einer Vermessung AÚ aus dem J. 1972. Zeichnung von J. Tájek.

Abb. 2. Burg Řebřík. Lage des Burgkerns mit Bezeichnung der Sonden, Vermessung AÚ aus dem J. 1972. Zeichnung von J. Tájek.

Abb. 3. Burg Řebřík. Profil der Sonde I. 1 — weißlich kalkiger, 2 — weißlich tonig-kalkiger, 3 — weißlichgelber kalkiger, 4 — harter weißlicher Boden mit Mörtel- und Baulenhmzusätzen, 5 — rötlicher lockerer Boden mit Kohlen und Baulehm-

stücken, 6 — brauner Humus mit Krume, 7 — verwitterter Fels, 8 — Fels. Zeichnung von J. Durdíková.

Abb. 4. Burg Řebřík. Auswahl der bei der Untersuchung geborgenen Keramik aus dem 13. Jahrhundert. Die Zahlen links entsprechen den Ordnungszahlen des Fundberichtes der AÚ ČSAV Praha. Zeichnung von J. Frolík, J. Durdíková.

Abb. 5. Burg Řebřík. Topf- und Krugränder aus der Forschung. Die Typennummern entsprechen den Zahlen des von T. Durdík zur Beschreibung mittelalterlicher Keramik verwendeten einheitlichen Typenverzeichnisses. Zeichnung von J. Frolík, J. Durdíková.

Abb. 6. Burg Řebřík. Topf- und Krugränder aus der Forschung. Die Typennummern entsprechen den Zahlen des von T. Durdík zur Beschreibung mittelalterlicher Keramik verwendeten einheitlichen Typenverzeichnisses. Zeichnung von J. Frolík, J. Durdíková.

Abb. 7. Burg Řebřík. Auswahl der in das 15. Jahrhundert datierbaren Funde. 1 — Knochen, Eisen, 3 — Bronze, sonst Keramik. Rote Bemalung (schwarz gezeichnet). Die Zahlen links entsprechen den Ordnungszahlen des Fundberichtes der AÚ ČSAV Praha. Zeichnung von J. Frolík, J. Durdíková.

Abb. 8. Burg Řebřík. Auswahl der geborgenen Kachelfragmente. Die Zahlen links entsprechen den Ordnungszahlen des Fundberichtes der AÚ ČSAV Praha. Zeichnung von J. Frolík, J. Durdíková.

